

Чура С.-Г.Т.

аспірант

*Львівський державний університет внутрішніх справ***Chura Sophia-Anna**

Postgraduate Student

Lviv State University of Internal Affairs

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ХОЛІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Чура С.-Г.Т. Теоретичні основи застосування холистичного управління економічною безпекою підприємства. Процес функціонування українських підприємств супроводжується появою та суттєвим впливом значної кількості чинників, без своєчасної й адекватної реакції на які виживання неможливе. Система економічної безпеки в умовах кожного підприємства повинна бути орієнтованою на виявлення, ідентифікацію та відстеження зміни впливу основних чинників не лише внутрішнього, а й зовнішнього середовища. За таких умов зростає актуальність застосування холистичного управління економічною безпекою підприємства. Основу такого виду управління становить тлумачення таких базових у безпеці понять, як «безпека», «небезпека», «виклик», «ризик», «загроза». Сутність кожного поняття уточнено, а також визначено взаємозв'язки та окреслено пріоритетні завдання для суб'єктів безпеки. Доведено важливість оцінювання рівня безпеки за вертикаллю економічної безпеки, тобто на рівні держави, регіону, галузі, підприємства та особи, що сприяє цілісному відстеженню впливу всіх чинників на економічну безпеку підприємства.

Ключові слова: холізм, холистичне управління, економічна безпека підприємства, безпека, небезпека, виклик, загроза, ризик.

Чура С.-А.Т. Теоретические основы применения холистического управления экономической безопасностью предприятия. Процесс функционирования украинских предприятий сопровождается появлением и существенным влиянием значительного количества факторов, без своевременной и адекватной реакции на которые выживание невозможно. Система экономической безопасности в условиях каждого предприятия должна быть ориентирована на выявление, идентификацию и отслеживание изменения влияния основных факторов не только внутренней, но и внешней среды. При таких условиях возрастает актуальность применения холистического управления экономической безопасностью предприятия. Основу такого вида управления составляет толкование таких базовых в безопасности понятий, как «безопасность», «опасность», «вызов», «риск», «угроза». Сущность каждого понятия уточнена, а также определены взаимосвязи и намечены приоритетные задачи для субъектов безопасности. Доказана важность оценки уровня безопасности по вертикали экономической безопасности, то есть на уровне государства, региона, отрасли, предприятия и лица, что способствует целостному отслеживанию влияния всех факторов на экономическую безопасность предприятия.

Ключевые слова: холизм, холистическое управления, экономическая безопасность предприятия, безопасность, опасность, вызов, угроза, риск.

Chura Sophia-Anna. Theoretical fundamentals of application of holistic management of economic security of the enterprise. The process of functioning of Ukrainian enterprises is accompanied by the emergence and significant influence of a significant number of factors, without a timely and adequate response to which survival is impossible. The system of economic security in the conditions of each enterprise should be focused on detection, identification and tracking of change of influence of the basic factors not only internal, but also external environment. Under such conditions, the relevance of the application of holistic management of economic security of the enterprise increases. The aim of the study was to form the theoretical basis for the application of holistic management of economic security of the enterprise by clarifying the essence of the concepts of "security", "danger", "challenge", "risk" and "threat". To form the theoretical foundations of the application of holistic management of economic security of the enterprise used methods: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms "security", "danger", "challenge", "risk" "threat"; synthesis and analysis – to outline the tasks of security entities to address internal and external challenges, risks and threats; morphological analysis – to prove the need for security assessment on the vertical of economic security; abstract-logical – for theoretical generalizations and conclusions of the study. The definition of holistic management of economic security of the enterprise is formed under which it is offered to understand activity directed on creation of optimum conditions of functioning and development of the enterprise by acceptance and realization of administrative decisions proceeding from integrity of perception and forecasting of dynamics of internal economic processes,

availability of resource and organizational support and interaction with external security actors. The essence of such concepts as "security", "danger", "challenge", "risk", "threat" is specified, and also interrelations and priority tasks for subjects of safety are defined. Requirements for the construction of information and analytical system, which should be focused on identifying factors influencing the level of EBP, by: tracking changes in the level of security not only in general, but also in terms of the main functional components (financial, personnel, technical and technological, information, force) with further detection, identification and assessment of the dynamics of challenges, risks and threats; systematic monitoring of the level of security along the vertical of economic security, ie the state, region, industry, enterprise and individual.

Key words: holism, holistic management, economic security of the enterprise, security, danger, challenge, threat, risk.

Постановка проблеми. У межах останніх кількох років умови функціонування українських підприємств суттєво змінилися під впливом принаймні таких двох чинників, як COVID-19 та цифровізація середовища. У першому випадку йдеться про застосування обмежень фізичного пересування населення, яке суттєво зменшило як можливість задоволення своїх потреб через придбання товарів та отримання послуг, так і стосувалося часткової або ж і повної зупинки підприємств. У контексті цього доцільно згадати й часткове руйнування глобальних ланцюгів доданої вартості та спад у туристичній сфері із суттєвим зростанням цін на продукти харчування. Інший фактор пов'язаний із подальшим зниженням ефективності застосування інструментів традиційного маркетингу на користь його цифрового варіанту, що суттєво змінює процес просування товарів. За фактичного ігнорування сучасним споживачем традиційної реклами продаж через Інтернет та соціальні мережі є доступним для будь-яких суб'єктів господарювання без жодних географічних обмежень, зокрема і для представників малого бізнесу, що вимагає не лише радикальної зміни системи маркетингу, а й коригування завдань суб'єктів безпеки внаслідок появи нових викликів, ризиків та загроз. Вплив цих чинників вимагає не лише перегляду засад управління економічною безпекою підприємства (ЕБП) з метою посилення захисту, а й пошуку та формування умов для використання додаткових можливостей, що відповідає базовим засадам застосування холистичного підходу, тобто цілісного сприйняття усіх змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду питань щодо забезпечення економічної безпеки на різних рівнях управління багато уваги приділяють вітчизняні та закордонні вчені, зокрема: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, Т. Васильців, З. Герасимчук, В. Горбулін, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, С. Мельник, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Я. Пушак, Н. Реверчук, О. Терещенко, В. Франчук, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін.

До формування холистичного підходу в управлінні причетні такі науковці, як І. Адієс, Д. Бек, В. Євтушенко, Ф. Котлер, А. Маслоу, В. Прохорова, І. Семеняк, К. Уїлберг, Р. Уфїмцев, В. Чобіток, Н. Чучко, А. Штангрет. Віддаючи належне науковій і практичній значущості праць провідних учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо уваги приділено про-

блемі холистичного управління економічною безпекою підприємства.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у формуванні теоретичних основ застосування холистичного управління економічною безпекою підприємства шляхом уточнення сутності понять «безпека», «небезпека», «виклик», «ризик» та «загроза».

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах посилення невизначеності через високу динаміку зовнішнього середовища та зміни внутрішньогосподарських процесів усе актуальнішим стає застосування холистичного підходу [9]. У нашому трактуванні під холистичним управлінням економічною безпекою підприємства (ХУЕБП) доцільно розуміти діяльність, спрямовану на створення оптимальних умов функціонування та розвитку підприємства шляхом прийняття та реалізації управлінських рішень виходячи із цілісності сприйняття та прогнозування динаміки внутрішньогосподарських процесів, змін у зовнішньому середовищі функціонування, впливу викликів, ризиків та загроз, наявності ресурсного й організаційного забезпечення та взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки. В основі запропонованого визначення покладено авторське тлумачення таких понять, як «безпека», «небезпека», «виклик», «ризик» та «загроза», що потребує більш ретельного розгляду не лише загалом, а й із конкретизацією дій суб'єктів безпеки в межах ХУЕБП [3, с. 48].

Застосування поняття «безпека» характеризується глибокими історичними коренями. Якщо ж взяти до уваги сучасний етап, то безпека виступає міждисциплінарною категорією, адже складно знайти сферу людської діяльності, де б вона не застосовувалася. О. Трескунов доводить, що безпека «...окремого суб'єкта господарювання являє собою стан його захищеності від будь-яких загроз, який можна досягнути лише за умови певної діяльності» [8, с. 114]. Без цитування інших визначень можна стверджувати, що стосовно суб'єкта господарювання у статті безпека є умовою його існування та розвитку, а в динаміці – передбачає здійснення певних заходів, тобто формування безпечних умов, які характеризуються відсутністю або ж контрольованим перебігом виникнення й впливом зовнішніх та внутрішніх викликів, ризиків та загроз, з метою збереження підприємства як соціально-економічної системи.

Протилежність безпеки визначається таким терміном, як «небезпека». Протилежність цих понять чітко прослідковується у публікації Н. Різника, де він доводить, що «...якщо безпека є найбільш сприятливим станом об'єкта дослідження, то небезпека – найбільш несприятливим, кризовим» [5, с. 122]. Окрім розуміння

взаємозв'язку в межах пари «безпека – небезпека», важливим є виявлення причин виникнення небезпеки. Подальші дослідження дали змогу виявити, що більшість безпекознавців схиляється до думки, що причинами збільшення небезпеки з відповідним зниженням рівня безпеки виступають виклики, ризики та загрози, які порушують рівновагу системи і за своєю природою можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми. Логічність міркувань підштовхує до висновку, що забезпечення необхідного рівня безпеки, який уможливило існування та розвиток системи, потребує здійснення певних заходів для протидії тим обставинам, що збільшують рівень небезпеки, тобто об'єктом дій суб'єктів безпеки повинні бути виклики, ризики та загрози.

Проведене узагальнення дало змогу виявити, що більшість науковців дотримується узгодженої позиції щодо сутності такого поняття, як «виклик». З одного боку, вони пов'язують його з небезпекою, але з іншого – констатують, що його поява в тактичному вимірі не впливає на рівень безпеки, а лише в стратегічному може спричинити зростання небезпеки. Так, ця теза знаходить підтвердження у публікації О. Сергуніна, де виклик визначено як «...сукупність обставин не обов'язково загрожуючого характеру, але, безумовно, таких, що вимагають реакції» [7, с. 127]. Узагальнюючи, можна стверджувати, що виявлення викликів, які не можна відстежити за результатами аналізу фінансової звітності, потребує формування відповідної, на порядок складнішої системи інформаційно-аналітичного забезпечення з відповідною орієнтацією на відстеження зміни у зовнішньому середовищі та внутрішньогосподарських процесах. Йдеться не про виявлення ступеня негативного впливу певних суб'єктів на рівень ЕБП, а на зміну їх стану та характеру поведінки, що може вказувати на формування виклику, який у подальшому трансформуватися у ризик або ж загрозу.

Ризик як черговий складник формування теоретичних основ застосування ХУЕБП характеризується суттєвою відмінністю в поглядах науковців щодо його сутності. Значна частина науковців у процесі трактування ризику ототожнює його з невизначеністю або ж подає як спосіб її подолання. Так, О. Ястремський тлумачить ризик як такий, що «...виникає, коли існує невизначеність, відсутність вичерпної інформації про умови прийняття рішень» [11, с. 16]. Інша група науковців ризик ототожнює із загрозою або ж небезпекою. Наприклад, Ю. Воропаєв тлумачить ризик як «...загрозу втрат на підприємстві» [2, с. 29]. Як і стосовно попереднього підходу, можна говорити про його часткову хибність, адже таке ототожнення не забезпечує необхідний рівень конкретизації в положеннях застосування ХУЕБП. Оскільки термін «небезпека» нами вже розглянуто вище, то можна стверджувати, що ризик скоріше може призвести до зростання небезпеки, але не може вважатися таким, що є рівним за значенням до поняття «безпека». У парі «безпека – небезпека» ризик є одним із чинників, що порушує рівновагу.

Третій підхід доволі чітко сформований у публікації Л. Романенко та А. Коротеева і передбачає визначення ризику як «...події, що може відбуватися або ні. У разі настання такої події можливі три економічні результати: негативний (програш, збиток), нульовий і позитивний (виграш, вигода, прибуток)» [6, с. 125]. Із позиції забезпечення ЕБП такий підхід пояснює той факт,

що кожне прийняття управлінського рішення супроводжується появою ризику, результати якого можуть бути відмінними, а для досягнення позитивного, який дасть змогу досягнути цілей без зниження рівня безпеки або ж призведе до її збільшення, потрібне формування відповідності інформаційно-аналітичного забезпечення, згідно з базовими засадами холізму, цілісному сприйняттю рівня ЕБП та можливої зміни у зовнішньому середовищі та внутрішньогосподарських процесах.

Якщо стосовно ризику йдеться про можливість різного впливу на рівень безпеки, то під час розгляду поняття «загроза» вказується на суто негативний результат. Фактично можна виділити два ключові підходи до трактування загрози стосовно ЕБП. Перший передбачає ототожнення загрози з небезпекою, зокрема шляхом визначення її сутності як «...безпосередня небезпека нанесення збитків, посягання на цінності та інтереси, що охороняється правом власності; висловлений у будь-якій формі намір фізичного, матеріального чи іншого збитку особі, суспільству, державі» [4, с. 45]. Як і під час розгляду ризику, не можна погодитися з ототожненням базових понять, зокрема у цьому разі загрози і небезпеки. Інший підхід є найбільш поширеним, але відмінність полягає у ступені впливу загрози на рівень ЕБП. Так, І. Ансофф доводить, що загрозою можна вважати «будь-які процеси або явища, що перешкоджають рухові підприємства чи організації в напрямі досягнення своїх місій та цілей» [1, с. 59], а В. Ячменьова обґрунтовує необхідність визначення загрози як «...впливу з великою інтенсивністю певного чинника або їх сукупності, що може призвести до виникнення змін негативного характеру в діяльності підприємства, які можуть бути незворотними або усунення яких потребує значних коштів, часу та ресурсів» [11, с. 18]. На нашу думку, обидві позиції є вірними, що пов'язано з: природою виникнення та посилення впливу певної загрози на ЕБП; виникненням загрози як результат відсутності реакції суб'єктів безпеки на існування та розвиток іншої загрози; здатністю системи інформаційно-аналітичного забезпечення виявляти загрози. Узагальнюючи, можна стверджувати, що загроза разом із ризиком являє собою форму небезпеки, поява якої спричинена змінами у внутрішньому та зовнішньому середовищі і без належної уваги з боку суб'єктів безпеки у формі реалізації захисних заходів може спричинити зниження рівня безпеки до критичного рівня, тобто викликати руйнування підприємства як соціально-економічної системи.

Уточнена сутність кожного базового в процесі ХУЕБП поняття дає змогу сформулювати вимоги до побудови інформаційно-аналітичної системи, яка повинна бути орієнтованою на виявлення чинників, що впливають на рівень ЕБП:

- відстеження зміни рівня безпеки не лише загалом, а й у розрізі основних функціональних складників (фінансового, кадрового, техніко-технологічного, інформаційного, силового) з подальшим виявленням, ідентифікацією та оцінюванням динаміки викликів, ризиків та загроз;

- здійснення систематичного моніторингу рівня безпеки за вертикаллю економічної безпеки, тобто держави, регіону, галузі, підприємства та особи.

Важливість урахування вертикалі економічної безпеки в процесі ХУЕБП пов'язана не лише з установ-

ленням взаємозв'язків, а скоріше з формуванням цілісного уявлення про вплив чинників на ЕБП, джерелом погодження яких є інші рівні. Для прикладу, зростання цін на продукти харчування, ліки та збільшення комунальних платежів у сукупності негативно впливає на економічну безпеку кожної особи, що за необхідності задоволення хоча б першочергових фізіологічних потреб буде штовхати, за неможливості оптимізувати витрати, до збільшення доходів шляхом формування вимог щодо підвищення заробітної плати, а в подальшому до пошуку іншого місця роботи або ж отримання вигоди через здійснення злочинних дій стосовно майна та інтересів підприємства. За таких обставин будь-які дії працівників вплинуть на ЕБП, що вимагає адекватної реакції суб'єктів безпеки, адже бездіяльність сформує підставу для виникнення загрози у вигляді або ж втрати кадрового потенціалу, або ж збитків через зниження продуктивності праці та втрати ресурсів. Інший приклад, пов'язаний з економічною безпекою системи вищого порядку, може бути пов'язаний зі створенням сприятливих умов для розвитку певної галузі, зокрема

через формування пільгових умов оподаткування, отримання фінансової допомоги, сприяння доступу до сировини та створенню системи реалізації продукції. У цьому разі йдеться як про можливість утворення додаткових можливостей у короткостроковій перспективі, так і зростання конкуренції завдяки кращим умовам підприємницької діяльності у більш тривалому вимірі. В обох випадках такі зміни повинні відстежуватися суб'єктами безпеки з обов'язковою реалізацією відповідних адаптаційних заходів.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження доводить важливість чіткого окреслення параметрів досягнення безпеки, а також визначення сукупності найважливіших викликів, ризиків та загроз із метою подальшого формування механізмів реалізації захисних заходів у межах ХУЕБП. Разом із цим відповідно до загальних засад холізму виникає потреба у розгляді й інших методичних аспектів досягнення та підтримання необхідного рівня безпеки, що можливе через виявлення сутності таких понять, як «стабільність», «стійкість», «рівновага» та ін., що повинно стати об'єктом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва : Экономика, 1989. 360 с.
2. Воропаев Ю.Н. Риски, присущие бизнесу. *Бухгалтерский учет*. 1995. № 4. С. 29–30.
3. Корчинський І.О., Чура С.-Г.Т. Теоретичні основи холістичного управління економічною безпекою підприємства. *Держава та регіони*. 2020. № 5. С. 45–49.
4. Кузнецов В.Н. Культура безопасности. Социологическое исследование. Безопасность Евразии : приложение к журналу. Москва : Наука, 2001. 320 с.
5. Різник Н.С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. 2007. Вип. 66. С. 118–123.
6. Романенко Л.Ф., Коротеєва А.В. Ризики у банківській діяльності. *Фінанси України*. 2003. № 5. С. 121–127.
7. Сергунин А.А. Международная безопасность: новые подходы и концепты. *Политические исследования*. 2005. № 6. С. 125–130.
8. Трескунов О.Б. Теоретичні аспекти фінансової безпеки промислових підприємств. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 172. С. 111–115.
9. Штангрет А.М., Караїм М.М., Штангрет І.А. Стратегічне управління економічною безпекою підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 6(17). URL : <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5> (дата звернення: 20.09.2020).
10. Ястремський О.І. Основи теорії економічного ризику. Київ : АртЕк, 1997. 248 с.
11. Ячменьова В.М. Ідентифікація діяльності діяльності промислових підприємств : монографія. Сімферополь : ДОЛЯ, 2007. 384 с.

References:

1. Ansoff I. (1989) *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Ekonomika. (in Russian)
2. Voropaev Yu.N. (1995) *Riski, prisushchie biznesu* [Business risks]. *Bukhgalterskiy uchet*, no. 4, pp. 29–30.
3. Korchynskiy I.O., Chura S.-H.T. (2020) *Teoretychni osnovy kholistychnoho upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Theoretical foundations of holistic management of an economy-free enterprise]. *Derzhava ta rehiony*, no. 5, pp. 45–49.
4. Kuznetsov V.N. (2001) *Kul'tura bezopasnosti: Sotsiologicheskoe issledovanie. Bezopasnost' Evrazii: prilozhenie k zhurnu* [Safety Culture: A Case Study. Security of Eurasia: an appendix to the journal]. Moscow: Nauka. (in Russian)
5. Riznyk N.S. (2007) *Teoretychni zasady formuvannia systemy diahnostryky ekonomichnoi bezpeky banku* [Theoretical bases of formation of system of diagnostics of economic safety of bank]. *Visnyk Khark. nats. tekhn. un-tu silskoho hospodarstva*, vol. 66, pp. 118–123.
6. Romanenko L.F., Koroteieva A.V. (2003) *Ryzyky u bankivskii diialnosti* [Risks in banking]. *Finansy Ukrainy*, no. 5, pp. 121–127.
7. Sergunin A. A. (2005) *Mezhdunarodnaya bezopasnost: novye podkhody i kontsepty* [International security: new approaches and concepts]. *Politicheskie issledovaniya*, no. 5, pp. 125–130.
8. Treskunov O.B. (2009) *Teoretychni aspekty finansovoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv* [Theoretical aspects of financial security of industrial enterprises]. *Kultura narodov Prichernomor'ya*, no. 172, pp. 111–115.
9. Shtanhret A.M., Karaim M.M., Shtanhret I.A. (2019) *Stratehichne upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Strategic management of economic security of the enterprise]. *Pryazovskiyi ekonomichnyi visnyk (electronic journal)*, no. 6(17), Available at: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5> (accessed 20 September 2020).
10. Yastremskiy O.I. (1997) *Osnovy teorii ekonomichnoho ryzyku* [Fundamentals of economic risk theory]. Kyiv: ArtEk. (in Ukrainian)
11. Yachmenova V.M. (2007) *Identifikatsiya diialnosti diialnosti promyslovykh pidpriemstv* [Identification of the activities of industrial enterprises]. Simferopol: DOLIA. (in Ukrainian)